

כורזין, סוסיתא, עומרית וכפר נחום שביניהן

מן הצד האחד של הכנרת, על גבעת בזלת משתרעת ומשתפלת העיירה היהודית כורזין. מן הצד האחר עולה ומזדקרת סוסיתא העיר היוונית-רומית. בתווך על שפת הכנרת, כפר נחום שם יהודי מנצרת המציא דת אחרת. דת חדשה שהעבירה לפגנים אשר בסוסיתא הרבה מן הדת היהודית של תושבי כורזין. וכל זה קרה באזור קטן ונידח אשר בצפון הכנרת.

סוסיתא היתה אחת מערי הדקפוליס. עשר הערים היוניות שהתקיימו בארץ ישראל בהגדרתה הרחבה, בסוף תקופת בית ראשון ולאחריו. שלוש בארץ ישראל שבתחומי הקו הירוק, אחת בסוריה ושש בירדן. צריך לזכור שבתקופה בה אנו מדברים ערים לא היו חזון נפרץ בארץ ישראל. ערים יהודיות היו שלוש ובהן ירושלים וציפורי, עיירות כמו כורזין היו תופעה חדשה ונדירה ורוב היהודים גרו בכפרים כמו כפר נחום.

סוסיתא, עיר יוונית טיפוסית, מתוכננת למשעי. רחוב ראשי חצה אותה לאורכה משער מזרח ועד שער מערב. הרחוב מרוצף אריחי בזלת ומעוטר בעמודי גרניט. עמודים יקרים וכבדים שהובאו מאסוואן אשר במצרים. משני צידי הרחוב חנויות ובקצהו המזרחי הפורום, שטח מרובע מרוצף ותחום בקיר בזלת דקורטיבי. הפורום- רשות הרבים היונית, המקום בו מתכנסים אזרחים ותושבים. העיר סוסיתא עמדה על תילה בתכנונה זה כשבע מאות שנה עד שחרבה ברעש אדמה.

העירה כורזין היא גיבוב של בתים וחללים המפוזרים ללא סדר במורד הגבעה. ערבוביה אשר במרכזה כנר מרוצפת. כנר שצורתה אינה מוגדרת וסביבה בתים לא תואר ולא הדר להם. בפאתי הכנר עומד בנין גדול ומפואר בית הכנסת. הבנין היחיד בכורזין שהיה בנוי אבני גזית ומקורה ברעפים. לבד מבית הכנסת, נראתה כורזין צומחת אורגנית מאדמת הבזלת ללא צורה סוף או קצה מוגדרים.

מוקד ההתכנסות בסוסיתא היה בפורום ושם כנראה עמד גם בית המועצה, שעדיין לא נמצא. ארתור הארכיאולוג יודע לספר כי בית המועצה היה נפוץ בערים יוניות ורומיות באזורנו. מוקד ההתכנסות בכורזין היה בבית הכנסת אשר נמצא סמוך לכיכר שהייתה כנראה רשות הרבים. בבית הכנסת התנהלו חיי הדת והציבור של העיירה. בית הכנסת בכורזין בנוי אבני בזלת שחורות (זה היה חומר הבניה העיקרי בשני הערים) אבני גזית. הוא נראה מתוכנן בנוי היטב ומקושט בקישוטי אבן יוניים (אפשר לומר פגניים) ברוח הזמן. ובכל זאת אין הוא דומה לשום בנין אשר נבנה באותו הזמן.

וכך דימה את הופעת החידוש הזה, ארתור הארכיאולוג אשר הדריך אותנו שם: בית המקדש בירושלים חרב. היה צריך למצוא לו תחליף, מקום לפולחן, ולשם כל היה דרוש בניין. מבנה שהיה עליו למלא את הפונקציות הפולחניות והציבוריות שאפשר היה לבצען ללא בית מקדש. בית הכנסת יקראו לו בבוא הזמן. לבית הכנסת היה דרוש בנין מיוחד אשר לא היה קיים במקום ובזמן. תושבי כורזין זיהו את הצורך, הגדירו לבנין אופיון ומצאו לו קבלן. ולקבלן אמרו: "בנה בנין דומה לבית המועצה אצלכם, אבל" והאבל הוא העיקר כאן כי הוא כולל את כל השינויים הנובעים מן הצורך המיוחד שמעלים המקום והזמן. למשל צריכים לקרוא בתורה ודרוש לכך הרבה אור ולכן קבע בו פתחים שיכנס אור. בכדי לקיים פולחן כאן דרוש ספר תורה ואת הספר יש לשים במקום, קבע מקום לארון הקודש. הבנין צריך להיות בולט ומושך, מזכרת מעט למקדש שחרב – ולכן קשט כפי יכולתך, קשט את הבניין ברוח הזמן.

מסתבר שבית הכנסת אשר בכורזין הוא אבן דרך במהפיכה עולמית שראשיתה בארץ ישראל ובצפון הכנרת גם. בעולם העתיק לא היתה דבר כזה תפילה. הפולחן התנהל סביב במה או מקדש, מבנים שכדוגמתם אפשר לראות בתל עומרית אשר נמצא מצפון לכנרת, לא רחוק מהבניאס שם הקים הורדוס מקדש לכבודו של הקיסר. מקדש הוא מבנה שבו שוכן האל ביצוג זה או אחר (פסל או במה) ושם כהנים, שהם בעלי מקצוע מומחים לדבר, מקריבים לו קורבנות. בתוך בית המקדש לא מתכנסים. המונים באים אליו ממרחקים בשלוש רגלים או בימי גנוסיה אחרים ומתכנסים סביבו והמקדש, המוני המאמינים מתכנסים סביבו (כמו בכעבה המכה) והוא עצמו חדר קטן (קודש קודשים) מוקף עמודים גדולים וגבוהים. עמודים שאינם ממלאים פונקציה כלשהי מלבד הרושם שהם עושים על ההמונים המתקהלים סביב.

מאז החורבן אין בית מקדש אליו עולים לרגל ובו הכהנים מבצעים את הפולחן. בהעדר מקדש הפולחן עבר לבית הכנסת ולשולחן. לשולחן המשפחה כמו למשל בפסח או לבית הכנסת בשאר ימות השנה. והשנוי הזה נתן אותותיו בבנין.

בנין בית הכנסת הפך למקום ההתכנסות של הרבים. חלל גדול ובתוכו מקומות ישיבה ועמידה, פתחים גדולים לכניסת אנשים רבים ואור גדול. חלל מקורה שאפשר להתכנס בו כל ימות השנה וכדי שאפשר יהיה לקרות שטח גדול דרושים עמודים. הפעם לא לקישוט אלא כדי לשאת את התיקרה. תקרת רעפים המונחים על גמלוני עץ, חומר שהיה יקר בסביבותינו. והתיקרה בנויה כך שיכנס דרכה האור. אגב, בבתים בכורזין אין חלונות וגם ביום חשוך כי כמעט ולא חודר האור.

הבניין בכורזין מספר את סיפור מהפיכת הביזור.

בערך באותו הזמן, מאה יותר מאה פחות, הורתה נולדה והתפתחה באותו אזור מהפיכה נוספת המקבלת ביטוי בצד השני של הכנרת, בסוסיטא. בסוסיטא העיר היונית רומית הפגנית נבנות כנסיות שבע או שמונה כנסיות בעיר המשתרעת על שטח של מאתיים על שש מאות. גם בכנסיה אולם ובו מפתח רחב המקורה בגג רעפים הנשען על עמודים וכל זה למה כי הנוצרים כיהודים התכנסו גם הם בכנסיה כדי לקיים את פולחנם.

כל הדברים האלה קרו באזור צפון הכינרת, אזור שהיום נראה בעינינו נידח וגם אז לא עמד במרכז, אלא היה ספר, ספר שהיא מעבר בין סוריה (דמשק) לבין ארץ ישראל שגם היא היתה ארץ מעבר על הדרך שבין מסופוטמיה וסוריה לבין מצרים. אזור קטן סביב אגם קטן שבו היו כורזין היהודית וסוסיטא היונית ושם נולדו לדת היהודית שני צאצאים: המטמורפוזת בדת היהודית והדת הנוצרית ושני אלה הביאו איתם שינויים מפליגים בתרבות העולמית. המטמורפוזת בדת היהודית לא קרתה רק בצפון הכנרת, תחילתה ביבנה (לפי הגמרה) אבל בכדי שימשיכו להתקיים כיהודים היו צריכים לישים אותה בעיירות ובכפרים האחרים. בצפון הכנרת נמצאים זה בצד זה כל מרכיביה הפיזיים ושם הייתה גם הורתה ולידתה של הדת הנוצרית.

וככה זה נראה משם:

- מקום ההתכנסות: במקום בבית המקדש בבית הכנסת
- זמן ההתכנסות: במקום שלוש רגלים או ימי גנוסיה, כל ימות השנה
- המבצעים: במקום כהנים המקבלים סמכות והתמחות העוברת בירושה, חכמים, שתלמודם מהוה בסיס למומחיותם ולסמכותם והציבור כולו.
- קובעי ההלכה: לפני כן שרר קונפליקט בין הצדוקים (הכהנים בעלי יחוס ובעלי בריתם העשירים, שקרוב לודאי שרובם היו מרוכזים במרכז בירושלים) לבין הפרושים הלמדנים שהיו בדרך כלל עניים חסרי יחוס ורבים מהם גרו בפריפריה.
- לאחר החורבן עברה הסמכות ללמדנים והלמדנים נמצאו אז מפוזרים בעיירות או בכפרים כמו יבנה ובית שערים, אך גם בערים כמו ציפורי וטבריה.
- ארגון: עד לחורבן מרוכז לאחריו מבוזר
- משפט: לפני הסנהדרין בירושלים. אחרי, בית הדין שהיה קיים כמעט בכל עיר ועיירה.
- הכתב: הביזור של הפולחן חייב ביזור של הידע הפולחני ובדת מסובכת כשלנו דבר כזה אפשרי, רק באמצעות הכתב ולכן ביזור הפולחן הביא בית כנסת לכל עיר ועיירה וכמעט לכל כפר, ובכדי לקיים בבית הכנסת פולחן היה דרוש ספר תורה בכל בית כנסת וזה חייב מציאות ספר תורה בכל כפר או עיירה (אני מניח שלא ממש בכל כפר אבל בכפרים גדולים כן). ספר תורה בכל כפר או עיירה זו מהפיכה עולמית. לא היה כדבר הזה בעולם העתיק. בעולם ההוא היה הכתב נחלה של האליטות. האליטה הדתית, אצל המצרים; האליטה המסחרית, אצל

הצורים; האליטה התרבותית, אצל היונים והאליטה השלטונית אצל הרומאים. מסתבר שכאן, בגלל חורבן של בית מקדש של עם קטן, קרתה מהפיכה של דמוקרטיזציה של הכתב ומעכשיו הכתב פתוח לכולם. מהפיכה שקרתה דרך אגב.

בנין: לפנים בעת פולחן האליטה היתה בפנים וההמון בחוץ לאחר שחרב כולם בפנים. המקום: לפנים עיקר הפעילות היהודית היה בעיר הגדולה ירושלים ואולי גם בפרוריה, לאחר החורבן ומרד בר-כוכבא לא נשארה שם פעילות יהודית גם לא ביהודה. הרומאים ביסודיותם כנראה לא השאירו שם שריד ופליט ולכן אנו מוצאים פעילות בעמק ובעיקר בגליל, בערים, אבל לרוב בעירות ובכפרים.

טיול קטן בגליל שמצפון לכנרת, מקום רחוק הנראה שליו ורוגע מלמד על מהפיכה דתית וחברתית שפרצה במאות הראשונות שלאחר חובן הבית. מהפיכה שקרתה כאן והכתה גלים מקצה העולם ועד סופו שיש לה עקבות בעתיקות.

גלוי נאות: לתשומת לב כל הקורא את הנייר הזה, זה לא המקום ללמוד ממנו היסטוריה ארכיאולוגיה או מדע הדתות. זה רעיון שיצא לי מקצה העפרון וכל אחד צריך בעצמו לבחון.